

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ У ХХ СТ.

Романюк Неля Йосипівна

доктор історичних наук, професор,
Поліський національний університет, м. Житомир
e-mail: kafedra_ppk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2340-4476>

Махорін Геннадій Леонідович

кандидат історичних наук, доцент,
Поліський національний університет, м. Житомир
e-mail: kafedra_ppk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7630-8066>

Марченко Світлана Давидівна

кандидат історичних наук, старший викладач,
Поліський національний університет, м. Житомир
e-mail: kafedra_ppk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-3662-8926>

Анотація. Ветеринарна медицина пройшла тривалий етап становлення і розвитку від пізнання світу, накопичення досвіду і знань до їх аналізу, систематизації, створення наукових шкіл та практичних здобутків. Цікавим і повчальним є період ХХ століття, який характеризується швидким розвитком науки, впровадженням передових методів лікування тварин, особливо в останні десятиліття. У статті досліджено процес розвитку ветеринарної медицини в Україні у складних і змінюваних умовах упродовж ХХ століття, що є актуальним і необхідним. Провідну роль у функціонуванні ветеринарної медицини відігравали Київський, Львівський, Харківський ветеринарні вищі навчальні заклади. Важливими науковими центрами стали установи Української академії аграрних наук: інститути – експериментальної і клінічної ветеринарної медицини (Харків), ветеринарної медицини (Київ), епізоотології (Рівне) і сільськогосподарської мікробіології (Чернігів). Виводиться висновок, що незважаючи на руйнування, заподіяні Першою і Другою світовими війнами та наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції, а також негативні внутрішньополітичні фактори радянського періоду і економічні труднощі перших двох десятиліть відновленої незалежності, ветеринарна медицина в Україні зробила значний поступ вперед, а її подальший розвиток забезпечують сучасні спеціалісти-ветеринари.

Ключові слова: ветеринарна медицина, наукова школа, інфекційна патологія тварин, біохімія, гістологія.

Постановка проблеми. Упродовж ХХ століття Україна мала свої специфічні умови розвитку ветеринарної медицини. Негативний вплив мали руйнування, заподіяні Першою та Другою світовими війнами та наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Ці умови також визначалися існуючим тоді

державним ладом, який забезпечував організацію на загальнодержавному рівні створення наукових інституцій, але разом з тим ставив науковців у вузькі рамки ідеологічних вимог, тримав під постійним контролем їхню діяльність, позбавляв співпраці з іноземними колегами. 1990-ті рр. були позначені корінними змінами, які принесла проголошена незалежність України. Це дало поштовх до інтеграції у світовий культурний простір і вже у перше десятиліття існування незалежної України принесло свої позитивні результати. Тому аналіз розвитку ветеринарної медицини в Україні у складних і змінюваних умовах упродовж ХХ ст. є актуальним і необхідним.

Метою – дослідити особливості розвитку ветеринарної медицини в Україні протягом ХХ ст.

Історіографічний огляд. Процес становлення і розвитку ветеринарної медицини в Україні перебуває у полі уваги низки вітчизняних науковців. У першу чергу варто відмітити фундаментальну працю колективу авторів П. І. Вербицького, П. П. Достоевського, С. К. Рудика [Вербицький, Достоевський, Рудик, 2002]. Розглядали питання розвитку ветеринарної медицини як науки також В.Головко [Головко, 2001], А. Мазуревич і С. Долецький [Мазуревич, Долецький, 2001], М. Потоцький [Потоцький, 2002], Д. Гришка [Гришко, 2001], А. Малиновський [Малиновський, 2007], у контексті своїх досліджень.

Виклад основного матеріалу. На початку століття українські землі перебували у складі Російської та Австро-Угорської імперій. У ході революційних подій 1917 – 1921 рр. підросійські українські землі увійшли до складу Радянського Союзу. У 1939 р. Західна Україна була включена до складу СРСР і з'єднана з УРСР.

Зі встановленням радянської влади в Україні корінних змін зазнала система освіти, зокрема і у ветеринарній медицині. В 1920 р. на базі сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту відкрився факультет ветеринарної медицини, але діяв він недовго: в 1921 р. він був виділений в окремий Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут, який став важливим освітньо-науковим центром. Значний внесок в організацію і становлення інституту внесли директори – професори В. К. Ліндемман, Ф. З. Омельченко, А. К. Скороходько. В інституті працювали відомі вчені: Ф. О. Цешковський, О. І. Черняхівський, С. О. Іванов, С. М. Крашенніков, М. Б. Делоне, Н. В. Щербина, В. П. Устьянцев та ін. [Вербицький, Достоевський, Рудик, 2002, с.191]. 1930 р. Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут був реорганізований на два окремих інститути – ветеринарний і зоотехнічний.

У 1930-ті рр. провідними вченими були професори Київського ветеринарного інституту М. П. Вашетко, Ф. М. Пономаренко, С. П. Ярослав, доценти В. Й. Борисевич, К. Ф. Дмитрієв, О. С. Коротич, які займалися вивченням щойно відкритого на той час захворювання стахіботріотоксикозу [Вербицький, Достоевський, Рудик, 2002, с.192]. 1948 р. з ініціативи професора С. В. Баженова було засновано наукову школу ветеринарних токсикологів та мікотоксикологів. Ученого заслужено вважають фундатором вітчизняної ветеринарної токсикології. С. В. Баженов разом з колегами вивчав токсикологію небілкових сполук азоту, які почали широко використовуватися у сільському господарстві, тобто азотні добрива (нітрати) і як кормова добавка (карбамід) при годівлі жуйних тварин. У зв'язку з цим

науковці розробляли методи своєчасної діагностики отруєнь і запропонували ефективні методи профілактики отруєнь і лікування тварин [Потоцький, 2002, с. 9].

Важливим науковим центром України був і залишається Харків. Найстарішим вищим навчальним закладом ветеринарного профілю в Україні є Харківська державна зооветеринарна академія. Її історія почалася з 1851 р., зі створення на базі Харківського університету – ветеринарного училища, яке було віднесене до навчальних закладів першого розряду, тобто вищих. Кафедру епізоотології, одну з найстаріших, після революції 1917 р. по 1922 р. очолював професор О. В. Дедюлін, потім професор М. Д. Агалі, а з 1925 р. по 1931 р. – професор П. О. Іванов. З 1931 р. кафедрою керував професор І. І. Лукашов, який створив наукову школу епізоотологів [Головко, 2001, с.4]. Колектив кафедри брав активну участь у ліквідації інфекційних захворювань, проводив велику роботу з удосконалення методів епізоотологічного аналізу, бактеріологічної, алергічної та патолого-анатомічної діагностики туберкульозу, паратуберкульозу і бруцельозу. Паралельно велась робота із запобігання поширенню та ліквідації хвороб свиней (чума, бешиха, хвороба Ауескі), коней (сап, мит, енцефаліти, інфекційна анемія), птиці (туберкульоз, пулороз, віспа та ін.) [Заволока, 2001, с.10,11].

З 1930 р. почав діяти Харківський зоотехнічний інститут. 1960 р. зоотехнічний інститут було об'єднано з Харківським ветеринарним інститутом. Одним із провідних учених того часу залишався доктор ветеринарних наук, професор І. І. Лукашов, який розробляв методи діагностики та профілактики захворювань тварин на туберкульоз, паратуберкульоз, атрофічний риніт, інфекційний енцефаломієліт коней, ящур. За весь час наукової роботи видатний вчений опублікував 150 наукових праць, у т. ч. два підручники з епізоотології, три монографії, а підручник «Загальна і спеціальна епізоотологія» не втратив своєї цінності й досі. Професору І. І. Лукашову присвоєне почесне звання Заслуженого діяча науки, а в 1956 р. обрано членом-кореспондентом Всесоюзної сільськогосподарської академії) [Заволока, 2001 с. 11].

Відомою в Україні та за її межами стала Харківська школа ветеринарних акушерів професора Д. Д. Логвінова. Цей талановитий учений зробив найвагоміший внесок у розвиток акушерської науки і становлення кафедри акушерства і гінекології, пропрацювавши тут 47 років, з 1951 р. Займаючись проблемами репродукції тварин Д. Д. Логвінов підготував 25 кандидатів та 4 доктори ветеринарних наук та акушерства. На основі впровадження щодо патогенетичного підходу до профілактики та лікування тварин, з патологією органів репродукції, в 1998 – 1999 рр. співробітники кафедри розробили замкнену технологічну систему зі застосування біологічно активних препаратів у різні періоди репродуктивного циклу корів [Гришко, 2001, с. 14,15].

З 1923 р. на базі бактеріологічної станції Харківського ветеринарного інституту почав діяти Український інститут наукової і практичної ветеринарії (тепер – Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини), директором якого став професор О. В. Дедюлін. Як відмічають автори монографії «Історія ветеринарної медицини України», «провідними темами наукових досліджень цієї установи стали розробка заходів боротьби із сапом, промислове виробництво мелеїну, вивчення енцефаломієліту та інфекційної анемії коней, бруцельозу великої рогатої худоби» [Вербицький, Достоевський, Рудик, 2002, с. 112]. Так, професор

О. В. Дедюлін – автор понад 180 наукових праць. Його дослідження присвячені вивченню інфекційних хвороб сільськогосподарських тварин і розробці заходів щодо боротьби з ними. Учений – один із засновників імунології: вивчав серодіагностику й імунізацію коней проти сапу, розробив метод щеплення проти ящуру і туберкульозу [Махорін, Хоменко, 2019, с. 90].

В Одеському сільськогосподарському інституті основи ветеринарної медицини закладав професор Л. А. Єгунов, який з 1928 р. по 1932 р. очолював лабораторію тваринництва. Тут одержували знання майбутні ветеринари і зоотехніки. 1932 р. цю лабораторію було реорганізовано у кафедру фізіології сільськогосподарських тварин, яку протягом подальших 28 років очолював професор, доктор медичних наук Р. Й. Файтельберг. На кафедрі працювали провідні вчені А. Ф. Кузьмін, Б. М. Медведєв, С. Й. Очан, В. А. Царьов, Г. А. Шапіро, М. М. Щербаков. Колектив кафедри досліджував фізіологію травлення у тварин, процеси засвоєння моносахаридів у різних відділах кишківника та шлунка і залежність даних процесів від їхньої моторики і впливу центральної, вегетативної нервової системи, гуморальних факторів, вітамінів, м'язового навантаження і рухомої активності тварин [Федорова, 2018, с. 23].

На західно-українських землях на початку ХХ ст. осередками ветеринарної медицини були Львівський університет і Львівська ветеринарна академія. Між двома світовими війнами академія за польських часів мала високий міжнародний авторитет. Відомими в Європі були вчені академії – професори В. Морачевський, А. Клісецький, К. Щудловський, Т. Ольбрихт, А. Травінський. Восени 1939 р. Польща була окупована фашистською Німеччиною, внаслідок чого Львівська академія ветеринарної медицини переживала важкі часи. Важкими для академії були воєнні та повоєнні роки. Щоб понизити якість спеціалістів-слов'ян німецька адміністрація звела статус вищих шкіл Львова до фахових курсів, після закінчення яких видавалися не дипломи, а посвідчення. В 1944 р. після визволення Львова цей навчальний заклад поновив свою діяльність у статусі інституту і вже у 1949 р. було відкрито ще один факультет – зоотехнічний, тому він почав називатися зоотехнічно-ветеринарним інститутом.

З другої половини 1950-х рр. у зв'язку із поліпшенням економічного розвитку і сільського господарства в тому числі активнішим став розвиток ветеринарної медицини. Провідну роль у розвитку ветеринарної медицини продовжували відігравати Київський, Харківський, Львівський ветеринарні інститути.

1952 р. в Київському ветеринарному інституті завдяки доктору ветеринарних наук, професору І. С. Нагорному було засновано наукову школу ветеринарних акушерів і гінекологів. Під його керівництвом здійснювалися дослідження мікотоксикозів великої рогатої худоби, вироблення методів лікування тварин з гінекологічною патологією і методів відновлення функції молочної залози при запальних процесах. Значний внесок у розвиток ветеринарної медицини зробив доктор ветеринарних наук В. В. Нікольський, який почав працювати з 1956 р. завідувачем кафедри мікробіології і вірусології. Учений започаткував новий напрям дослідження інфекційної патології тварин. Професор В. В. Нікольський першим в Україні розкрив етіологію масових шлунково-кишкових захворювань новонароджених поросят і телят, встановивши їхню вірусну етіологію, розробив засоби і методи діагностики та профілактики. Послідовниками наукової школи з

інфекційної патології тварин стали В. Г. Гурійович-Скибіцький, В. І. Білоконь, В. А. Борзова, В. А. Бортнічук, О. Є. Галатюк, В. М. Пекнич, В. В. Столюк, О. В. Яблонська.

1957 р. Київський ветеринарний інститут був уведений до складу Української сільськогосподарської академії (тепер – Національний університет біоресурсів і природокористування України) як окремий ветеринарний факультет. Перший декан цього факультету – професор Г. О. Гіммельрейх, учений в галузі порівняльної та еволюційної морфології хребетних. Біографія Г. О. Гімmlерейха – це частка історії факультету ветеринарної медицини. Тут він пройшов шлях від студента до професора, завідувача кафедри, декана факультету. Його наукові праці публікувалися не лише в українських наукових журналах, а також у наукових виданнях Австралії, Бельгії, Нідерландів, Німеччини, Франції, США [Рудик, Хомич, 2000, с. 8]. Г. О. Гіммельрейх очолював науково-педагогічний колектив факультету з 1957 р. до 1977 р.

У цей період до числа провідних науковців належав доктор ветеринарних наук, професор І. О. Поваженко, завідувач кафедри хірургії з 1937 р. по 1977 р. (з перервою на час німецько-радянської війни, коли він був підполковником ветеринарної служби на фронті). Учений 1937 р. став засновником наукової школи ветеринарних хірургів. Основними напрямками його діяльності були: провідникова і спинномозкова анестезія, патологія кінцівок і кишково-шлункового тракту у тварин, патологія лімфовідтоку та ін. Керівниками наукової школи хірургів, заснованої І. О. Поваженком, були послідовно професори С. І. Братюха, В. Б. Борисевич [Міщишин, Потоцький, 2001, с. 48]. А керівником наукової школи ветеринарних токсикологів та мікотоксикологів, заснованої С. В. Баженовим, став доктор ветеринарних наук, професор, Г. О. Хмельницький. Важливим напрямом наукових пошуків вченого стало вивчення мікотоксикозів тварин, що набувають широкого розповсюдження у світі. У 1995 р. на кафедрі фармакології та токсикології з ініціативи Г. О. Хмельницького було створено наукову лабораторію мікотоксикозів тварин. Вчений запропонував комплексний підхід боротьби з мікотоксикозами тварин, зокрема з використанням ефективних ентеросорбентів і речовин, які прискорюють процес біотрансформації мікотоксинів у печінці. За результатами наукових досліджень Г. О. Хмельницьким опубліковано понад 450 праць, у т. ч. 5 монографій, 20 авторських свідоцтв та патентів. Він є автором багатьох підручників та навчальних посібників, зокрема: «Ветеринарна токсикологія» (1987 р.); «Терапія тварин при отруєнні» (1990 р.); У 1980-х рр. на факультеті продовжували діяти наукові школи, підносячи ветеринарну медицину на новий якісний рівень. Так, М. Ф. Гулий і Д. О. Мельничук проводили дослідження в галузі біохімії, Г. О. Хмельницький – токсикології, С. К. Рудик – анатомії, В. А. Бортнічук, В. П. Онуфріїв, В. Т. Хомич – гістології, В. Б. Борисевич – хірургії, М. Судаков і В. Ю. Чумаченко – терапії, А. Й. Мазуркевич – патофізіології.

У другій половині XX ст. позитивні зміни у розвитку ветеринарної медицини намітилися і в західних областях України. Велике значення для практичної ветеринарії мала діяльність Львівського зооветеринарного інституту (у 1992 р. навчальному закладу повернуто назву Львівська академія; з 2007 року – Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій

ім. С. З. Гжицького), який є найстарішим вищим навчальним закладом даного профілю в Україні та Європі.

У цей період наукові школи відомих вчених Д. Василенка, С. Гжицького, Є. Берковича, Г. Зверєвої, І. Головацького, Ф. Палфія, С. Стояновського проводили фундаментальні дослідження з профілактики, діагностики і лікування сільськогосподарських тварин.

Так, наукова діяльність професора С. З. Гжицького мала два напрями: дослідження біохімічних процесів у сільськогосподарських тварин у зв'язку з різними захворюваннями та вивчення обміну речовин у різних видів тварин у зв'язку з їх годівлею, вирощуванням та утриманням для розроблення основ підвищення їх продуктивності. У 1960 р. академікові С. З. Гжицькому присвоєно почесне звання Заслуженого діяча науки України (він запропонував інсулін як лікувальний засіб у ветеринарії) [Хоміцький, 2004, с. 282-286].

Неоціненний внесок у розвиток ветеринарної медицини доктора ветеринарних наук, професора, члена-кореспондента Академії аграрних наук України, Заслуженого діяча науки і техніки Г. В. Зверєвої. З 1949 р. Г. В. Зверєва завідувала кафедрою акушерства і штучного осіменіння сільськогосподарських тварин, і сформувала школу ветеринарних акушерів. 1958 р. Г. В. Зверєва організувала лабораторію фізіології відтворення і штучного осіменіння сільськогосподарських тварин при новоствореному Науково-дослідному інституті землеробства і тваринництва Західних регіонів України, роботою якої керувала до 1981 р. Лише протягом 1960 – 1970 рр. під її керівництвом було захищено 24 кандидатські й 3 докторські дисертації [Пам'яті Г.В. Зверєвої – видатного вченого, педагога і наставника, 2001, с. 46].

За 1980-ті – 1990-ті рр. збільшилася кількість вищих закладів, ветеринарних факультетів та технікумів, в яких готували ветеринарних фахівців, було відкрито ветеринарні факультети при Дніпропетровському (1980 р.), Кам'янець-Подільському (1983 р.), Житомирському (1987 р.), Кримському (1988 р.), та Полтавському (1992 р.) сільськогосподарських інститутах [Вербицький, Достоевський, Рудик, 2002, с. 115].

Аналізуючи радянський період розвитку ветеринарії в Україні зазначимо, що радянська ветеринарна наука озброїла практику новими методами та засобами профілактики, діагностики й лікування сільськогосподарських тварин, що дало позитивні результати у зниженні втрат у тваринництві. Було ліквідовано такі небезпечні інфекційні хвороби, як пошесне запалення легень і чума великої рогатої худоби, сап та інфекційна анемія коней, значно оздоровлено господарства від бруцельозу великої рогатої худоби та овець, зменшилася захворюваність великої рогатої худоби на гельмінтози, створено умови для повної ліквідації чуми свиней і птиці, віспи овець. Разом з тим посилення кризових явищ у радянській економіці другої половини 1980-х рр., які свідчили про те, що командно-адміністративна економіка вичерпала себе, негативно вплинуло і на загальний стан тваринництва та ветеринарії у країні [Синьківський, 2002, с. 33].

Відродження власне української ветеринарії і українського ветеринарного законодавства відбулося лише наприкінці ХХ ст. Проголошення незалежності України спричинило зміни державного устрою, реформування галузей народногосподарського комплексу, у т. ч. й агропромислового та окремих його підрозділів. 25 червня 1992 р. Верховна рада прийняла Закон України «Про

ветеринарну медицину». Позитивним явищем стала поява наукових установ, нових навчальних закладів, ветеринарних факультетів при уже існуючих вищих навчальних закладах. Розширилася наукова свобода українських науковців, стали активнішими зв'язки із закордонними ученими, з'явилася можливість публікувати результати своїх досліджень в іноземних виданнях.

Наукове забезпечення ветеринарної медицини України в основному здійснюють чотири установи Української академії аграрних наук: інститути – експериментальної і клінічної ветеринарної медицини (Харків), ветеринарної медицини (Київ), епізоотології (Рівне) і сільськогосподарської мікробіології (Чернігів), а також наукові факультети ветеринарної медицини вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Протягом 1991 – 2000 рр. було завершено понад 220 наукових розробок, більшість впроваджено у виробництво. Серед них: 42 вакцини, 42 діагностичні засоби, 38 настанов та інструкцій, 29 методик і рекомендацій, 52 лікувально-профілактичні препарати, 10 живильних середовищ, 8 технологій виготовлення біопрепаратів, 5 дезінфекційних засобів [Мазуревич, Долецький, 2001, с. 12].

Найвагомішими вітчизняними розробками є: вакцини проти сибірки тварин; бешихи свиней; інфекційного ринотрахеїту, рота- і коронавірусної інфекції великої рогатої худоби «Рокоген»; інфекційного ринотрахеїту і парагрипу-3 «Ріпавак»; лептоспірозу тварин; некробактеріозу тварин «Некросан»; актиномікозу «Актиносан»; пневмоентеритів та маститів великої рогатої худоби «Пневмомастисан»; колібактеріозу молодняка тварин на основі факторів патогенності; маркована та інактивована концентрат-вакцина проти хвороби Ауескі. Розроблено серію високоефективних діагностиків [Вербицький, 2001, с. 5].

Протягом останнього десятиріччя створено, апробовано та налагоджено виробництво комплексного пробіотика для профілактики і лікування шлунково-кишкових захворювань молодняка; препаратів для боротьби з ектопаразитами тварин, для лікування післяродових ускладнень у тварин, для профілактики ендемічного зоба у великої рогатої худоби; лікувально-профілактичні засоби, створені на основі лікарських рослин. За техніко-економічними показниками більшість розробок інститутів-виконавців програми не поступаються аналогічним зарубіжним зразкам, а 12 – їх перевищують. За результатами виконання науково-технічних програм науково-дослідними установами отримано 65 патентів на винаходи [Мазуревич, Долецький, 2001, с. 12].

Важливу роль у розвитку ветеринарної медицини в Україні наприкінці ХХ ст. відіграв Інститут експериментальної та клінічної ветеринарної медицини у Харкові. Інститут є головною установою, координаційно-методичним центром з питань наукового забезпечення ветеринарної медицини. Вчені інституту працювали над вивченням та вдосконаленням методів діагностики та лікування туберкульозу (О. М. Говоров, Ю. Я. Кассіч, А. Ф. Кочмарський), бруцельозу (А. Н. Пашковський, П. М. Жованик), ящуру (М. В. Рева, Б. Г. Петренко, Е. В. Андрєєв, М. К. Олійник), лейкозу (В. О. Бусов), інфекційної патології птиці (І. М. Дорошко, М. Г. Прокоф'єва, В. В. Герман, В. Ф. Бабкін, В. В. Кірич, П. П. Цимох). Особливу увагу вчені інституту приділяють вивченню хвороб органів травлення, дихання та репродуктивних органів великої рогатої худоби (В. І. Стиценко, П. П. Фокс,

М. П. Чечеткіна, П. М. Жованик, В. А. Фортунний, А. М. Головка, О. О. Цимбал) [Вербицький, Достоевський, Рудик, 2002, с. 262].

Вчені на основі проведених досліджень розробляли діагностичні та лікувально-профілактичні засоби, у тому числі з використанням молекулярно-генетичних методів і рекомбінантних біотехнологій. Науковці розробили моно- та асоційовані вакцини проти інфекційного ринотрахеїту, парагрипу, рота- і коронавірусних інфекцій, ешерихіозу та відповідні діагностикуми. У результаті вивчення мікробіоценозу кишечника розроблено ефективні пробіотики та вакцини для лікування та профілактики бактеріальних інфекцій шлунково-кишкового тракту телят і поросят. Це заслуга таких учених як П. М. Жованик, В. А. Фортунний, Г. В. Гнатенко, П. П. Фуks, А. М. Головка, К. Є. Конаржевський, В. О. Ушкалов, Д. В. Гадзевич, О. В. Гадзевич, С. О. Гужвинська. Пробіотикотерапія – єдина альтернатива антибіотикам. Проблема оздоровлення, підвищення росту, розвитку та продуктивності сільськогосподарських тварин за допомогою пробіотиків дуже перспективна, але водночас і складна. Вона ще потребує проведення глибоких фундаментальних досліджень [Стегній, Гужвинська, 2005, с 28].

Важливим науковим центром став Інститут ветеринарної медицини Української академії аграрних наук, організований 1977 року у Києві на базі філіалу Українського науково-дослідного інституту експериментальної ветеринарії. Очолив його А. І. Собко. Учений налагодив роботу лабораторій епізоотології і прогнозування, мікології і бактеріології, а також вірусології, імунології, хвороб свиней, групових методів обробки тварин, ветсанекспертизи, незаразних захворювань. Новизна робіт А. І. Собка підтверджена 50 авторськими свідоцтвами на винаходи і відкриття. Багато досліджень виконано з ученими Німеччини, Чехії, Болгарії, Росії. Всього ним опубліковано в Україні і за кордоном 300 наукових праць, у т.ч. 5 монографій та довідників. Вчений-новатор створив школу з інфекційної патології, підготував 35 кандидатів та 5 докторів наук [Наумова, 2001, с. 47]. За ініціативи А. І. Собка створено підрозділ, який займався розробкою вакцин. У 1990-х рр. на базі цього підрозділу виготовляли мільйони доз вакцини проти інфекційних хвороб і діагностичних препаратів. Також були дуже затребувані імуностимулюючі та лікувально-профілактичні препарати. Науковці розробили і організували виготовлення імуноглобуліну для профілактики і лікування поросят, налагодили випуск інтерферону спленоцитарного для свиней і великої рогатої худоби та інші важливі препарати. В Інституті розробили низку технологій виготовлення живих та інактивованих вакцин проти хвороб свиней. На більшості існуючих тоді свинокомплексів працівники Інституту зніщували створення виробничих підрозділів для виготовлення інактивованих вакцин з місцевих штамів.

Серед наукових закладів України вагоме місце посідає Інститут епізоотології Української академії аграрних наук, історія якого почалася у 1959 р. Фундатором і незмінним керівником інституту упродовж тридцяти років був відомий український епізоотолог, Заслужений працівник сільського господарства України А. Ф. Кочмарський. В Інституті у різні часи працювали і працюють відомі вчені, які зробили значний внесок у вивчення проблем ветеринарної медицини, серед яких найвагоміші: туберкульоз великої рогатої худоби, свиней і птиці (А. Ф. Кочмарський, Ф. Д. Лукашенко, В. В. Андрущенко, Д. Д. Чернишов, М. В. Шевців); шлунково-кишкові хвороби телят (Д. Ю. Халла, Ф. Д. Лукашенко);

парафистоматоз та інші гельмінтози жуйних (А. Й. Меремінський, І. Я. Глузман, Ю. Г. Артеменко, В. О. Кісельов, В. П. Марциновський); анаплазмоз великої рогатої худоби (О. І. Погорілий, Л. П. Артеменко, Л. К. Ліховоз); трихінельоз та ехінокоз свиней (Ю. Г. Артеменко); лейкоз великої рогатої худоби (М. С. Мандигра, І. В. Степаняк, С. А. Бялецький, О. Б. Грицик); ендемічні захворювання великої рогатої худоби (І. Л. Назаренко, В. Л. Романюк) [Мандигра, Степаняк, Жепамок, Кривочиня, Лисиця, 2009, с. 9].

Серед провідних вищих навчальних закладів роль яких у розвитку ветеринарної медицини періоду відновленої незалежності України найвагоміша, важливе місце займає факультет ветеринарної медицини Національного університету біоресурсів і природокористування. В когорті відомих учених, в галузі ветеринарії, – професори С. К. Рудик, В. А. Яблонський. С. К. Рудик став членом Всесвітньої та Європейської асоціацій ветеринарних анатомів, всесвітньої асоціації істориків ветеринарної медицини, Європейської асоціації навчальних закладів ветеринарної медицини. Учений є автором і співавтором понад 200 наукових праць, зокрема фундаментальних досліджень «Історія ветеринарної медицини України», «Історія ветеринарної медицини Київщини», а також підручників «Анатомія свійських тварин», «Морфологія сільськогосподарських тварин», «Курс лекцій з порівняльної анатомії». Професор, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України В.А. Яблонський – автор першого в Україні підручника «Біотехнологія відтворення тварин». Сфера наукових інтересів ученого зосереджена на проблемах фізіології, патології та імунології відтворення тварин.

Наукова діяльність на факультеті ветеринарної медицини активно проводилася також завдяки відомим ученим: В. П. Литвину, В. К. Костюку, А. Й. Мазуркевичу, Д. О. Мельничуку, В. П. Онуфрієву, Г. О. Хмельницькому, В. Ю. Чумаченку, А. Ф. Євтушенку. Так, доктор ветеринарних наук, професор В. П. Литвин разом з науковцями Української академії аграрних наук розробив і запровадив у виробництво 24 біологічних і антимікробних препарати, зокрема, пробіотики, а також дезінфікаційні і вітамінні препарати. А у співпраці з професором В. П. Риженком розробив і запровадив у виробництво чотири асоційовані вакцини проти ешерихіоз.

Одну з найдавніших наукових шкіл у ветеринарній медицині України – наукову школу хірургів – на початку 1990-х рр. очолював професор С. І. Братюха, який розробив і запровадив у практику метод потенційного наркозу тварин, діагностику і лікування опорно-рухового апарату, розробив класифікацію травматизму тварин і запропонував заходи його профілактики. З 1994 р. цю наукову школу очолював професор В. Б. Борисевич. Учений розробив і забезпечив практичне застосування методів перкутивних втручань. Основні напрями його наукової діяльності: етіологія, патогенез, лікування кінцівок у тварин, хвороби очей тварин, вплив радіоактивного забруднення на кістяк великої рогатої худоби, запровадження у хірургічну практику методів лікування за допомогою наночастинок металів.

1993 р. була заснована одна з наймолодших наукових шкіл в Україні – експериментальної фізіології та патології тварин (засновник – доктор ветеринарних наук, професор, член-кореспондент НААН України А. Й. Мазуркевич). Її основні напрями: дослідження механізмів неспецифічної та імунологічної реактивності тварин із різними типами вищої нервової діяльності під впливом фізичних, хімічних

і біологічних чинників; дослідження біологічних властивостей стовбурових клітин з метою застосування їх у клітинній терапії.

З переходом у 1998 році на роботу у Національний університет біоресурсів і природокористування доктора ветеринарних наук В.О. Бусола, який у 1997 – 1998 рр. очолював відділ вірусології Інституту експериментальної і клінічної ветеринарної медицини, учений продовжив діяльність наукової школи епізоотології та інфекційних хвороб тварин. Завдяки науковцям цієї наукової школи запроваджено у ветеринарну практику нові препарати для профілактики й терапії гострих шлунково-кишкових і респіраторних захворювань тварин із використанням поверхнево-активних речовин (етоній, тіоній, піпередоній, додеконій), препаратів із групи біоксидних метало-силікатних сполук (ветозоль, водозоль, санапін), ентеросорбентів та пробіотиків. Послідовниками наукової школи епізоотології та інфекційних хвороб тварин є А. Ф. Бабкін, В. С. Білокінь, П. К. Бойко, М. С. Мандигра, Б. Т. Стегній, О. А. Ткаченко та ін.

З 1999 року керівником наукової школи ветеринарних діагностів і терапевтів став доктор біологічних наук, професор М. І. Цвіліховський. Наукову діяльність представники цієї школи проводять за такими напрямками: дослідження молекулярних механізмів мембранного травлення у тварин за нормального стану і при патології, пошук і вироблення способів корекції виявлених порушень, вивчення патології обміну речовин в організмі тварин і застосування високоефективних діагностичних та лікувально-профілактичних засобів. Послідовниками цієї школи в Україні є Ю. Ю. Довгій, С. П. Долецький, В. С. Козачок, В. Я. Колесник, О. Л. Коршак, С. С. Медведєв, О. І. Павленко, І. Г. Погурський, М. О. Судаков, Ю. Чумаченко.

У другій половині 1980-х рр. на території Поліського регіону України (Житомирська, Волинська, Рівненська області) виник дефіцит спеціалістів з ветеринарної медицини. Ситуація ускладнилася після Чорнобильської катастрофи (1986 р.). Тоді нагальною проблемою стала підготовка фахівців-ветеринарів, і саме тому у 1987 р. в Житомирському сільськогосподарському інституті (тепер – Поліський національний університет) на базі існуючої тоді кафедри зоогігієни та основ ветеринарії зооінженерного факультету був створений факультет ветеринарної медицини [Житомирський національний агроєкологічний університет, 2012, с. 104, 105].

Велика заслуга у становленні та функціонуванні факультету належить кандидатам ветеринарних наук М. О. Онипку, Г. П. Олійник, Ф. І. Крапивницькому, С. О. Пилипейку, кандидату біологічних наук О.Б. Семененку та, насамперед, першому декану, Заслуженому працівнику народної освіти України О. С. Долинському. З розвитком ветеринарної медицини Житомирщини пов'язані імена докторів ветеринарних наук, професорів М. П. Високоса, Л. П. Окунцова; доктора біологічних наук, професора В. С. Коновалова; завідувача кафедри вірусології і епізоотології, директора Науково-дослідного центру з боротьби з особливо небезпечними хворобами тварин В. В. Бреславеця; кандидатів ветеринарних наук В. І. Юрова, О. О. Проценка, О. М. Клименка, П. І. Локеса.

Ветеринари господарств впроваджують дослідження вчених факультету, професорів Г. М. Калиновського, О. Є. Галатюка, Л. П. Горальського, Ю. Ю. Довгія, що спрямовані на попередження захворювань тварин і охорону населення від

хвороб, які передаються ними. Відомий учений, відмінник освіти України, академік Академії наук вищої школи України, доктор ветеринарних наук, професор Г. М. Калиновський у період 1996 – 2011 рр. був деканом факультету. Його наукова діяльність була спрямована на вивчення патології родів і післяродового періоду корів, обґрунтування раціональної профілактики родів, прогнозування відтворення великої рогатої худоби в господарствах зон радіоактивного забруднення. 1995 р. з ініціативи Г. М. Калиновського було засновано наукову школу «Екологічні проблеми ветеринарного акушерства і гінекології» з метою вивчення впливу радіоактивного забруднення на перебіг тільності, отелення, і післяотельний перебіг у корів; доцільності використання адсорбентів і мікроелементів задля зменшення радіоактивного впливу на організм вагітних тварин та внутрішньоутробний розвиток плодів [Калиновський, 2007, с. 142].

Гордістю факультету є навчально-науково-виробнича клініка, створена 1995 р. на базі кафедри патології дрібних тварин, риб та бджіл. Ініціювала створення клініки доктор ветеринарних наук В. П. Фасоля, вона ж була і першим її завідувачем. Матеріальна база клініки дає можливість студентам набувати практичних навичок при лікуванні тварин, проводити науково-дослідні роботи. Також клініка надає послуги населенню з ветеринарної допомоги домашнім тваринам.

Одним з наймолодших в Україні став факультет ветеринарної медицини, відкритий 1 вересня 1992 р. у Полтавському сільськогосподарському інституті. 1993 р. на базі кафедри годівлі, морфології і фізіології утворилася кафедра анатомії і фізіології сільськогосподарських тварин, завідувачем якої став професор, доктор ветеринарних наук В. П. Бердник, організатор і очільник Асоціації спеціалістів ветеринарної медицини Полтавської області. Напрямом досліджень ученого є приготування антигенів мікоплазми та відповідних антисироваток свиней, розробка специфічної техніки для профілактики мікоплазмозних інфекцій у свиней, виготовлення вакцини з мікоплазм, удосконалення засобів і методів специфічної профілактики мікоплазмозу свиней [Бердник, Аранчій, 2007].

Наступного 1994 р. кафедра мікробіології і ветеринарії була реорганізована у кафедру інфекційної патології, яку очолила професор А. Ф. Каришева. Вона 1972 р. захистила докторську дисертацію, пов'язану з розробкою нових технологій промислового виробництва біопрепаратів. За наукові розробки з виготовлення вакцин із використанням вперше у світовій практиці лазерного опромінювання, електроімпульсних розрядів, прискорених електронів у 1977 р. А.Ф. Каришева була нагороджена спеціальним дипломом і Срібною медаллю інституту Л. Пастера (Франція). 1978 р. А. Ф. Каришева стала Почесним Членом Празької академії наук, а 1986 р. – професором Вищої ветеринарної школи у Брно. На запрошення Вільного Університету Берліна в 1989 р. та 1994 р. А. Ф. Каришева читала курс лекцій з інфекційної патології тварин для студентів і викладачів. У сфері досліджень А. Ф. Каришевої – проблеми виробництва бактерій і вірусних біопрепаратів із застосуванням лазерних променів, електроімпульсних розрядів, електричного струму, прискорених електронів. Учена стала автором 278 наукових праць, у тому числі 4 монографій, 9 навчальних посібників, авторкою 17 авторських свідоцтв і 4 патентів, підготувала 27 кандидатів і 2 докторів наук.

Висновки. Незважаючи на руйнування, заподіяні Першою і Другою світовими війнами та наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції, а

також негативні внутрішньо-політичні фактори радянського періоду і економічні труднощі перших двох десятиліть відновленої незалежності – ветеринарна медицина в Україні зробила значний поступ вперед, а її подальший розвиток забезпечують сучасні науковці. Акцентовано увагу також на формування наукових шкіл, виділено актуальні напрямки досліджень, які продовжуються нині на базі науково-дослідних установ і навчальних закладів. Науково-дослідницька праця кількох поколінь науковців України дозволила сформувати необхідну і важливу основу для продовження її на новому, сучасному рівні. Перспективними напрямками наукових досліджень є епізоотологічний моніторинг основних інфекційних та інвазійних хвороб сільськогосподарських тварин; вивчення механізму формування імунітету, обґрунтування схеми корекції іммунодефіцитних станів; розроблення і впровадження вітчизняних засобів діагностики, профілактики і лікування інфекційних захворювань тварин на основі сучасних біотехнологій.

Список використаних джерел та літератури

- Бердник, В.П., Аранчій, С.В., Бердник, І.Ю. 2007. Заснування і розвиток ветеринарної освіти на Полтавщині, *Вісник Полтавської державної аграрної академії*, 3, 7-10.
- Вербицький, П.І., Достоевський, П.П., Рудик, С.К., 2002. *Історія ветеринарної медицини України*, Київ: «Ветінформ», 384 с.
- Вербицький, П.І., 2001. 10-річний шлях удосконалювання ветеринарної медицини незалежної України, *Ветеринарна медицина України*, 8, 4-5.
- Гришко, Д., 2001. Харківська школа ветеринарних акушерів професора Д.Д. Логвінова, *Ветеринарна медицина України*, 9, 14–15.
- Головко, В., 2001. Харківському зооветеринарному інституту – 150, *Ветеринарна медицина України*, 9, 4.
- Житомирський національний агроєкологічний університет. Київ: Видавництво Логос Україна, 2012. 197 с.
- Заволока, А., Заволока, А., 2001. Кафедра епізоотології та інфекційних хвороб: до 100-річчя з дня народження професора І. І. Лукашова, *Ветеринарна медицина України*, 9, 10.
- Мазуревич, А., Долецький, С., 2001. Наука – виробництву, *Ветеринарна медицина України*, 8, 12.
- Малиновський, А. С., 2007. Університету – 85 років. Сучасне, майбутнє. Житомир: Вид-во ДВНЗ «Державний агроєкологічний університет», 204 с.
- Мандигра, М.С., Стеманяк, І.В., Жепамок, С.В., Кривочиня, П.Ю., Лисиця, А.В., Воловик, Г. П., та ін., 2009. Інституту епізоотології УААН – 50 років, *Ветеринарна медицина України*, 12, 9-11.
- Махорін, Г.Л., Хоменко, З.В., 2019. Історія ветеринарної медицини як науки в Україні. Навчальний посібник, Житомир: «Рута», 120 с.
- Міщишин, В.Т., Петренко, О.Ф., 2001. Історія кафедри хірургії НАУ ім. академіка УАСГН І.О. Поваженка, *Науковий вісник Національного аграрного університету*, 38, 11–16.
- Міщишин, В., Потоцький, М., 2001. Івану Омеляновичу Поваженку, видатному ветеринарному хірургу, професору – 100 років від дня народження, *Ветеринарна медицина України*, 8, 48.
- Наумова, Н.А. 2001. До 70-річчя з дня народження Анатолія Івановича Собка, *Ветеринарна медицина України*, 9, 47.
- Пам'яті Г. В. Звереві – видатного вченого, педагога і наставника. Львівська державна академія ветеринарної медицини ім. С. В. Гжицького, 2001. *Ветеринарна медицина України*, 7, 46.
- Рудик, С.К., Хомич, В.Т., 2000. Професор Герман Олександрович Гімбельрейх. Київ: НАУ, 17 с.
- Стегній, Б.Т., Гужвинська, С.О., 2005. Пробиотики у тваринництві, *Вісник аграрної науки*, 2, 26-29.

Синьківський, М.П., 2002. *Правове регулювання ветеринарної справи в Україні*, Київ: Юрінком Інтер, 224 с.

Федорова, І.В., 2018. Розвиток аграрної освіти півдня України на початку ХХ століття: до 100-ліття заснування Одеського державного аграрного університету, *Молодий вчений*, 4 (56), 22-25.

Хмельницький, Г.О., Потоцький, М., 2002. Професор Сергій Васильович Баженов – фундатор ветеринарної токсикології, *Науковий вісник Національного аграрного університету*, 55, 11-16.

Хоміцький, О., 2004. Академік Степан Гжицький зблизка. Учений зі світовим іменем, *Крізь роки і десятиріччя*, 282-286.

References

Berdnik, V. P., Aranchiy, S. V. & Berdnik, I. Yu., 2007. Establishment and development of veterinary education in Poltava region, *Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy*, 3, 7-10 [in Ukrainian].

Fedorova, I. V., 2018. Development of agrarian education in the south of Ukraine in the early twentieth century: to the 100th anniversary of the Odessa State Agrarian University, *A young scientist*, 4 (56), 22-25 [in Ukrainian].

Golovko, V., 2001. Kharkiv Zooveterinary Institute – 150, *Veterinary Medicine of Ukraine*, 9, 4 [in Ukrainian].

Grishko, D., 2001. Kharkiv School of Veterinary Obstetricians Professor D.D. Logvinov, *Veterinary medicine of Ukraine*, 9, 14-15. [in Ukrainian].

In memory of G.V. Zvereva – an outstanding scientist, teacher and mentor, *Veterinary medicine of Ukraine*, 7, 46 [in Ukrainian].

Khmelnitsky, G. O. & Potocki, M. K., 2002. Professor Sergey Vasilyevich Bazhenov – the founder of veterinary toxicology, *Scientific Bulletin of the National Agrarian University*, 55, 11-16 [in Ukrainian].

Khomitsky, O., 2004. Academician Stepan Gzhytsky up close. A world-renowned scientist, *Through the years and decades, Memoirs*, Lviv, 282-286 [in Ukrainian].

Pamiaty H. V. Zvierievoi – vydatnoho vchenoho, pedahoha i nastavnyka. Lvivska derzhavna akademiia veterynarnoi medytsyny im. S. V. Hzhyskoho, 2001. *Veterynarna medytsyna Ukrainy*, 7, 46.

Makhurin, G. L. & Khomenko, Z. V., 2019. *History of veterinary medicine as a science in Ukraine*, Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].

Malinovsky, A. S., 2007. *University – 85 years, The present, the future*, Zhytomyr: State Agroecological University [in Ukrainian].

Mandigra, M. S., Stemanyak, I. V., Zhepamok, S. V., Krivochinya, P. Yu., Lisitsa, A. V. & Volovik, G. P., 2009. Institute of Epizootology UAAS – 50 years, *Veterinary medicine of Ukraine*, 12, 9-11 [in Ukrainian].

Mazurevich, A. & Doletsky, S., 2001. Science – production, *Veterinary medicine of Ukraine*, 8, 12 [in Ukrainian].

Mishchyshyn, V. & Potocki, M., 2001. Ivan Omelyanovich Povazhenko, an outstanding veterinary surgeon, professor –100 years since his birth, *Veterinary medicine of Ukraine*, 8, 48 [in Ukrainian].

Mishchyshyn, V. T. & Petrenko, O. F., 2001. Istoriia kafedry khirurhii NAU im. akademika UASHN I. O. Povazhenka, *Naukovi visnyk Natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, 38, 11-16 [in Ukrainian].

Mykytyuk, V. M., Malinovsky, A. S., Slavov, V. P. & Skydan, O. V., 2012 (Eds.). *Zhytomyr National Agroecological University*. Kyiv: Logos Ukraine Publishing House [in Ukrainian].

Naumova, N. A., 2001. To the 70th anniversary of the birth of Anatoly Ivanovich Sobko, *Veterinary medicine of Ukraine*, 9, 47 [in Ukrainian].

Rudik, S. K. & Khomich, V. T., 2000. *Professor Hermann Alexandrovich Himmelreich*, Kyiv: NAU [in Ukrainian].

Stegniy, B. T. & Guzhvynska, S. O., 2005. Probiotics in animal husbandry, *Bulletin of Agricultural Science*, 2, 26–29 [in Ukrainian].

Synkivsky, M. P., 2002. *Legal regulation of veterinary affairs in Ukraine*, Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

Verbytsky, P. I., 2001. 10-year way of improving veterinary medicine of independent Ukraine, *Veterinary medicine of Ukraine*, 8, 4-5 [in Ukrainian].

Verbytsky, P. I., Dostoevsky, P. P. & Rudyk, S. K., 2002. *History of veterinary medicine of Ukraine*, Kyiv: Vetinform [in Ukrainian].

Zavoloka, A., 2001. Department of Epizootology and Infectious Diseases: to the 100th anniversary of the birth of Professor I. I. Lukashov, *Veterinary medicine of Ukraine*, 9, 10 [in Ukrainian].

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF VETERINARY MEDICINE IN UKRAINE IN THE XX CENTURY

Nelia Romaniuk

Doctor of Historical Science, Professor,
Polissya National University, Zhytomyr

Gennadii Makhorin

Candidate of Historical Science, Associate Professor,
Polissya National University, Zhytomyr

Svitlana Marchenko

Candidate of Historical Science, Senior Lecturer
Polissya National University, Zhytomyr

Abstract. *Veterinary medicine has undergone a long stage of establishment and development from the world cognition, accumulation of experience and knowledge to their analysis and systematization and the creation of scientific schools. In this regard, the period of the twentieth century, which is characterized by the rapid development of science, the information gain, especially in recent decades, is interesting and instructive. At the same time, Ukraine had its own specific conditions for the development of science, in particular veterinary medicine. The article deals with studying the process of development of veterinary medicine in Ukraine under complex and changing conditions during the twentieth century, which is relevant and necessary. Kyiv, Lviv, and Kharkiv veterinary higher educational institutions played a leading role in the functioning of veterinary medicine. Institutions of the Ukrainian Academy of Agrarian Sciences have become important research centers: Institute of Experimental and Clinical Veterinary Medicine (Kharkiv), Institute of Veterinary Medicine (Kyiv), Institute of Epizootology (Rivne) and Institute of Agricultural Microbiology (Chernihiv). It has been concluded that despite the destruction caused by the First and Second World Wars and the consequences of the Chornobyl disaster, as well as the negative internal political factors of the Soviet period and the economic difficulties of the first two decades of independence, veterinary medicine in Ukraine has made significant progress; ant its further development is ensured by modern scientists. The formation of scientific schools has been emphasized, relevant areas of research, which are being researched today on the basis of research and educational institutions, have been singled out.*

Key words: *veterinary medicine, scientific school, infectious pathology of animals, biochemistry, histology.*
